

MEER DAN ONTSPANNING:

**DE KRACHT VAN WAARDEVOL
BEZOEK AAN HET WADDENGEBIED**

Manifest Sector Toerisme & Recreatie
2025

WAT VINDEN DE ZEEHOND EN DE
LEPELAAR ER EIGENLIJK VAN?

MANIFEST

Als je op een vroege ochtend in het Waddengebied loopt, start de dag op eigen wijze. Je ontdekt een wadloopgids met haar eerste groep, een horeca ondernemer die het terras opbouwt, of een stel fietsers dat even stopt om de horizon in zich op te nemen. Wat voor de één ontspanning is, betekent voor de ander werk, verbinding of zelfs bestaansrecht.

In dit manifest laten we zien dat de vrijetijdssector veel verder gaat dan plezier. Ze is van grote waarde voor het hele Waddengebied en kan helpen bij het aanpakken van grote maatschappelijke uitdagingen zoals klimaatverandering, leefbaarheid, economie, landbouw en visserij.

De sector Toerisme en Recreatie pleit voor: **meer ruimte voor waardevol en duurzaam toerisme in het Waddengebied.** In dit document leggen we uit waarom.

MARTIN CNOSSEN
LID OMGEVINGSBERAAD
WADDENGEBIED, NAMENS
TOERISME EN RECREATIE

HET WADDENGEBIED HEEFT ZIJN UITDAGINGEN

Het Waddengebied is geliefd. Dankzij de natuur, de Werelderfgoed-status, de drie Nationale Parken, een variatie aan landschappen, stranden, havens en rijke cultuurhistorie weten steeds meer mensen de weg ernaartoe te vinden. Maar we worstelen ook met het vinden van balans. Hoe zorgen we dat natuur op de eerste plek kan staan terwijl de sociaal economische dynamiek toch op niveau is en overkoepelende onderwerpen als klimaat, ontgroening, leefbaarheid en strijd om de ruimte zich in een toekomstbestendige samenhang ontwikkelen.

Overheden zetten daarom stevig in op:

- Herstel van ecologisch evenwicht, bodemvruchtbaarheid en biodiversiteit
- Behoud van natuur-, cultuur- en landschapswaarden
- Een groene economie: van grondstoffen tot energie, landbouw en voedsel
- Integrale gebiedsontwikkelingen met slimme combinaties van functies
- Behoud van leefbaarheid en voorzieningenniveau op de eilanden en langs de kust

Toerisme en Recreatie zijn hierbij een belangrijke drager.

Een motor voor brede welvaart

De vrijetijdseconomie kan een motor zijn voor brede welvaart. Als drijvende kracht voor de instandhouding van de werkgelegenheid en leefbaarheid. Als partner in de transitie naar een duurzame toekomst. Als conservator van erfgoed en natuur. Met enkele miljoenen bezoeken en een omzet van 2 miljard euro biedt de sector volop kansen voor gericht beleid en strategische investeringen.

Toerisme versterkt identiteit

Wij zijn voor investeringen in de ontwikkeling van onze sector vanuit een duurzaam of regeneratief perspectief, met nadruk op aanbod dat past bij het karakter van het gebied. Een bezoek aan de Waddeneilanden of de Waddenkust biedt een unieke en onderscheidende ervaring ten opzichte van andere Nederlandse of buitenlandse bestemmingen. Daarmee versterken we niet alleen het toeristisch profiel, maar bovenal het gevoel van trots onder de eigen inwoners. Want juist de eigen identiteit – denk aan streekproducten, cultuur, landschap, natuur, erfgoed en taal – is een belangrijke reden voor bezoekers om het gebied te ontdekken.

Waardevol bezoek

Zowel op de eilanden als langs de Waddenkust zal vol moeten worden ingezet op waardevol en duurzaam toerisme – wat overigens al volop gebeurt. Op de eilanden ligt de focus op het beperken van de druk op natuur en leefbaarheid. Daarom wordt niet ingezet op uitbreiding van accommodaties, maar juist op een betere spreiding van bezoekers over het jaar. De uitdaging ligt hier vooral in het verduurzamen van het bestaande aanbod. Aan de kust kan nog flinke groei worden nagestreefd om zo de vitaliteit en leefbaarheid van het gebied te versterken. Wel is het essentieel dat deze ontwikkeling vanaf het begin duurzaam wordt vormgegeven. Ook op de Waddenzee geldt dat voor de recreatievaart verduurzaming een belangrijke opgave vormt.

Zo wordt er in het hele Waddengebied waardevol en regeneratief aanbod ontwikkeld, dat iets toevoegt en aanzet tot bewustwording van de kwaliteit van het gebied. Denk aan aanbod geënt op natuur, cultuur en identiteit van het gebied én daarbij uitnodigt tot een langer verblijf. Bijvoorbeeld in de vorm van natuur- en cultuurexcursies, bezoekers- en (natuur)educatiecentra, herbestemming erfgoedlocaties en upgrading en verduurzaming van verblijfsaccommodaties.

Voor de waddengemeenten, natuurbeheerders, destiniatiemanagementorganisaties, bezoekerscentra, educatiepartners en Werelderfgoedorganisatie is een belangrijke rol weggelegd:

Het stimuleren van waardevol bezoek.

We zetten in op aanbod en bezoek dat perfect past bij het Waddengebied en haar Unesco Werelderfgoed-status. Vanuit een gedeelde ambitie willen we de natuurkwaliteit en vitaliteit behouden en het Waddengebied maken tot:

Duurzaamste bestemming van Europa

Vragen die we stellen

Bij ontwikkelingen waarover het Omgevingsberaad Waddengebied een besluit neemt, stellen we ons in de toeristische en recreatieve sector de volgende vragen:

1. Wat en wie wordt er beter of slechter van?

Wie verdient eraan? Wat levert het op voor de natuur, voor de bewoners en voor het behoud van voorzieningen in het Waddengebied? Blijft het geld in de regio?

2. Wat wordt er mooier van?

Worden de eilanden, de authentieke dorpen of de kuststrook in het Waddengebied er mooier van? Hoe ziet het eruit als je daar vaart, fietst of wandelt?

3. Wat vinden de zeehond en de lepelaar van?

Kunnen de zeehonden en wadvogels hun jongen veilig grootbrengen in het Waddengebied? Wordt hun leefgebied op land en in het water verbeterd, intact gehouden of bedreigd? Kortom, hoe staat het met de natuur in het Waddengebied?

4. Past het in het Waddengebied, nu en in de toekomst?

Versterkt het de cultuur en identiteit van het Waddengebied én haar inwoners en leidt het tot passende innovatie? Wat vindt je kleinkind ervan, heeft die er ook plezier van?

NIET ALLES WAT KAN,
PAST OOK

WAAROM RECREATIE & TOERISME TELT

We pleiten voor meer aandacht en ruimte in beleidsagenda's, investeringsprogramma's en integrale gebiedsontwikkelingen. Maar ook voor compensatie bij besluiten die nadelig blijken, denk aan de aanleg van kabels en meer militaire oefenruimte. Daar is een aantal redenen voor:

1. Werkgelegenheid

Wat voor de Waddeneilanden geldt, geldt in toenemende mate voor het totale Waddengebied: de vrijetijdssector levert een onmisbare bijdrage aan economie, werkgelegenheid en leefbaarheid!

Op de eilanden is bijna de helft van de totale werkgelegenheid in de toeristische sector. Zo'n 70% van de bedrijvigheid is direct of indirect verbonden aan de sector (horeca, bouw, vervoer, retail). Aan de Waddenkust is het gemiddelde percentage directe banen rond de 7,5%, met in de kustgemeenten overwegend een sterke groeicurve de afgelopen 10 jaar. Ter vergelijking: de landbouw schommelt rond de 4 à 4,5 % (bron: Waddenbalans 2024). De vrijetijdssector biedt bovendien werkgelegenheid op elk niveau en biedt specifiek ook jongeren (1) perspectief op werk en scholing in de eigen omgeving.

[

(1) Aandeel jongeren (15-27 jaar) in de Friese horeca 63%. Bron: Trends Friese arbeidsmarkt 2024.

Bezoekersdata

(aantal overzettingen in 2024)

- Ameland: 630.000 (+90.000 bewoners)
- Terschelling: 450.000 (+80.000 bewoners)
- Schiermonnikoog: 300.000 (+30.000 bewoners)
- Vlieland: 200.000 (+23.000 bewoners)
- Texel: ruim 2.000.000 (onbekend)

Bestedingen

(Zover bekend op dit moment)

Waddeneilanden:	€ 300 - 350 p.p.
Waddenkust:	€ 150 - 200 p.p.
Eemsdelta:	€ 40 mln/jaar
Het Hogeland:	€ 40 mln/jaar

Inkomsten

Recreatie en vooral verblijfstoerisme genereren structurele inkomsten voor lokale overheden in het Waddengebied (toeristen- en precariobelasting, parkeerinkomsten, havengelden). Op de Waddeneilanden draagt toeristenbelasting maar liefst voor eenderde bij aan de lokale belastinginkomsten.

Groeiprognose 2035

Provincie Groningen:	+14%
Provincie Fryslân:	+10%
Provincie Noord-Holland (excl Amsterdam):	+30%

2. EEN VEERKRACHTIGE SAMENLEVING

Toerisme draagt eraan bij dat dorpen vitaal en aantrekkelijk blijven. In regio's waar vergrijzing en ontgroening de kop opsteken, zijn economische dynamiek, werkgelegenheid en bereikbaarheid cruciaal voor leefbaarheid.

Toerisme zorgt voor banen en voor goede verbindingen. Wat helpt om jongeren te behouden en nieuw leven in de dorpen te brengen. Ook het verenigingsleven, dat onder druk staat door een kleiner wordende bevolking, krijgt via bezoekers een impuls. Meer mensen, meer deelname, meer levendigheid.

De sector maakt recreatie dichtbij huis mogelijk. Of je nu jong bent of wat ouder; een wandeling in de natuur, een museumbezoek of een fietstocht draagt bij aan gezondheid, welzijn en verbondenheid. Het zorgt voor plekken waar bewoners elkaar kunnen ontmoeten en voor activiteiten die de sociale cohesie versterken. Met het goed inpassen van de mens, de recreant, vergroot je de kwaliteit van de leefomgeving.

Voorzieningen blijven overeind dankzij toerisme. Denk aan dorpswinkels, het dorpshuis of de bakker op de hoek. En aan openbaar vervoer dat rendabel blijft. Tegelijk zorgen toeristen voor een levendige omgeving: aantrekkelijke dorpen met karakter, waar bewoners trots op zijn en zich graag voor inzetten, bijvoorbeeld via vrijwilligerswerk in bezoekerscentra of musea.

Ook de natuur profiteert. De sector helpt om bezoekers te spreiden over seizoenen en het gebied, stimuleert educatie en zet zich in voor vormen van toerisme die bijdragen aan herstel. Zo groeit regeneratief toerisme langzaam uit tot een nieuwe norm.

BLIK OP DE
MOGELIJKHEDEN

3. Aanjager van noodzakelijke transitie

De vrijetijdssector is een aanjager van verandering. Met betrekking tot de **landbouwtransitie** biedt toerisme alternatieve verdienmodellen, zoals boerderijbeleving, alternatieve verblijfsaccommodaties, korte ketens van streekproducten en excursies. Initiatieven als Waddengastronomie zijn hier een goed voorbeeld van.

In de **energietransitie** speelt de sector een rol, door te investeren in duurzame accommodaties, laadpalen en elektrisch vervoer. Toerisme creëert bewustwording dat fossiele brandstoffen eindig zijn.

Klimaatadaptatie krijgt vorm via dubbelgebruik: waterberging wordt gecombineerd met waterrecreatie, dijkversterking met fiets- en wandelroutes. Ondernemers zetten in op hergebruik, afvalscheiding en lokaal inkopen. Projecten als Wad Gaat Om laten zien hoe toerisme ook circulaire doelen kan ondersteunen.

Lichtvervuiling wordt aangepakt en omgezet in donkerte-beleving. Duisternis is een kernwaarde van het gebied, benut in nachttuinen en in Dark Sky-parken als het Lauwersmeer en de Boschplaat.

4. Erfgoed als verbindende schakel

Het Waddengebied is rijk aan cultureel erfgoed dat bijdraagt aan identiteit, trots en aantrekkelijkheid. Monumentale gebouwen, tuinen, historische landschappen en parken maken de regio aantrekkelijk voor recreanten en bewoners. Recreatie maakt het behoud van erfgoed betaalbaarder. Een voorbeeld is het Atlantikwall-programma, dat militair erfgoed ontsluit voor bezoekers.

Verhalenroutes, kloosterpaden en landschapskunst brengen het verleden tot leven. Denk aan de diverse kunstwerken van Sense of Place of de pelgrimsroute Het Ziltepad langs de kerkdorpen aan de Waddenkust. Initiatieven zoals het Ambassadeursprogramma en het Gouden Gidsen Gilde betrekken bewoners en ondernemers actief bij behoud en beleving.

5. Letterlijk dichterbij de natuur

Uit recent onderzoek blijkt dat 72% van de Nederlanders het behoud van de Werelderfgoestatus van de Waddenzee belangrijk vindt. (2)

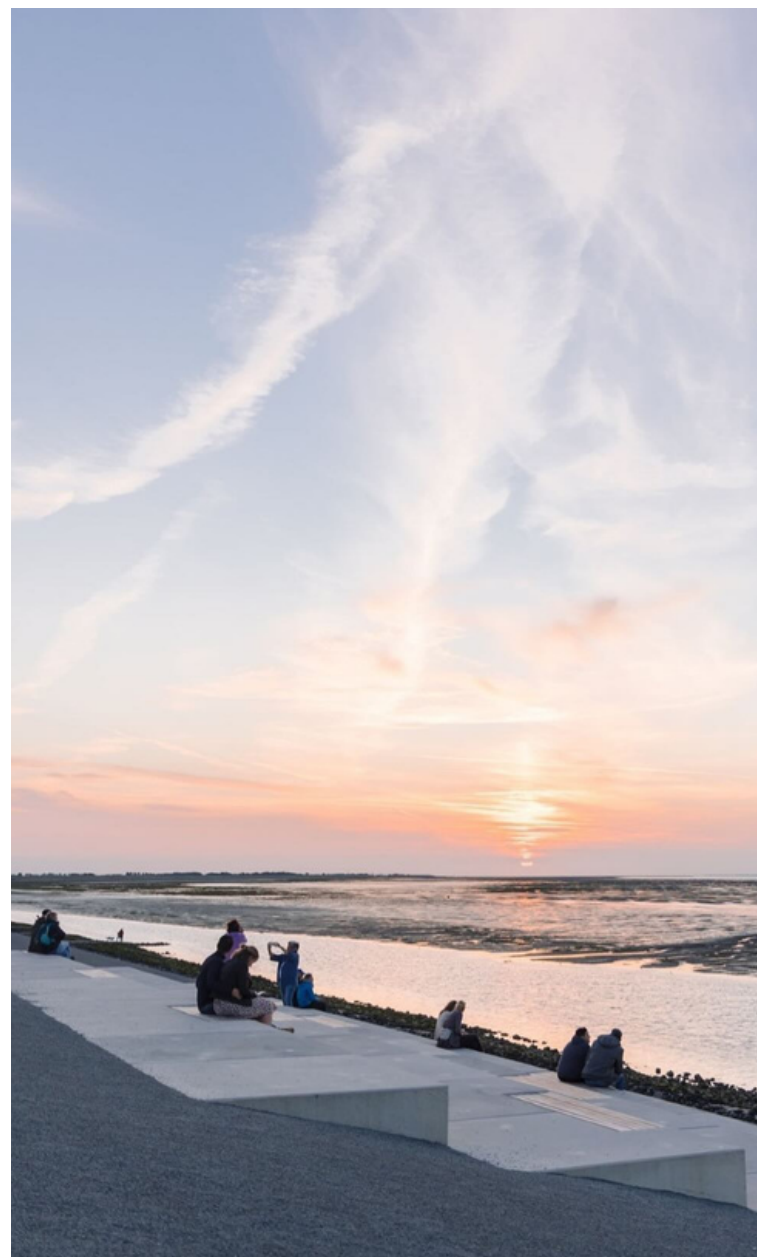
Door met eigen ogen te zien en te beleven wat het gebied uniek maakt, groeit de waardering. Die directe ervaring wekt niet alleen verwondering, maar ook verantwoordelijkheid op. Bezoekers worden onderdeel van het systeem, vaak gaan ze daar naar handelen.

Beleven én helpen kan bijvoorbeeld via georganiseerde activiteiten waarbij toeristen actief bijdragen: afval opruimen op het strand, meehelpen bij het monitoren van flora en fauna, lokaal eten of aanschuiven voor het avondeten bij een bewoner. Gidsen spelen een belangrijke rol: ze delen kennis over ecosystemen, landschapsgeschiedenis en de cultuur van het gebied. Zo ontstaat begrip voor de kwetsbaarheid en de waarde van het Wad.

Bezoekers leren over ecosystemen en onzichtbare (maar onmisbare) processen zoals schone lucht, waterzuivering, vruchtbare bodems of koolstofopslag. Door deze inzichten ontstaat een omslag in denken: van natuur als iets wat je 'gebruikt' of 'consumeert' naar natuur als een levend, waardevol systeem dat zorg en bescherming verdient. Waar je onderdeel van bent.

De impact van toerisme reikt verder dan het bewustzijn van de individuele bezoeker. Een deel van de opbrengsten uit toerisme (toeristenbelasting, entreegelden of excursiebijdragen) kan worden ingezet voor natuurbeheer en -herstel.

Deze wederkerigheid (genieten én bijdragen) maakt toerisme tot een serieuze partner in natuurbescherming. Het laat zien dat recreatie en ecologie elkaar kunnen versterken.

(2) Bron: Onderzoek Ipsos i&o in opdracht van Waddenvereniging in 2025.

OPROEP: STRATEGISCHE ERKENNING EN INVESTERINGSIMPULS

Om de vrijetijdssector haar cruciale rol te laten vervullen, is gerichte stimulering en ondersteuning noodzakelijk. Dat vraagt om letterlijk ruimte in het fysieke domein, ruimte binnen vergunningen én financiële ruimte om te investeren in verduurzaming. **Voor de beoogde gebiedsontwikkelingen en het versterken van brede welvaart zijn de volgende voorwaarden essentieel:**

- Structurele erkenning van de sector als kernspeler binnen gebiedsontwikkeling
- (IKW, Waddenfonds, Regio Deals, POVI's, BOVI's, NOVEX).
- Beleidsmatige ruimte in omgevingsvisies en plannen, zodat duurzame initiatieven daadwerkelijke gerealiseerd kunnen worden
- Vroegtijdige betrokkenheid bij planvorming en besluitvorming
- Langetermijn investeringen in duurzaam toerisme, gericht op spreiding, kwaliteit en aanbod dat past bij de karakter van het gebied
- Samenwerking met landbouw, natuur, erfgoed en kennisinstellingen om integrale gebiedsontwikkelingen te bevorderen
- Investeren in gastheerschap in het landelijk gebied zodat het schoon, heel en veilig is.

In aanvulling op voorgaande voorwaarden, pleiten wij voor:

- Een grootschalig programma voor lokaal en verantwoord voedsel, waarbij de toeristische sector fungeert als krachtig afzetkanaal, met meerwaarde voor zowel bezoekers als de landbouw.
- Een doeltreffende regeling voor de recreatievaart, gericht op de transitie naar elektrisch varen.
- Een gerichte aanpak om de gastvrijheidssector in te zetten als drager van erfgoed en herbestemming van leegstaand vastgoed.

WAT NOU ALS
HET LUKT?

CONCLUSIE

De sector Toerisme en Recreatie pleit voor: **meer ruimte voor waardevol en duurzaam toerisme in het Waddengebied.** Op deze wijze draagt de sector aantoonbaar bij aan:

- een robuuste regionale economie
- een gezonde en leefbare omgeving
- behoud van natuur en erfgoed

Op de eilanden ligt hierbij de focus op het behouden van leefbaarheid, het spreiden van bezoekers en het verduurzamen van bestaand aanbod. Aan de kust is ruimte voor groei, als die in balans is met het landschap en de schaal van het gebied. We maken gebruik van de aanwezigheid en kwaliteiten van natuur, landschap en erfgoed, dat in het Waddengebied ruim voorhanden is.

Waardevol bezoek doet ertoe. Het helpt beleidsmakers bij doelen die verder reiken dan alleen vrije tijd of recreatie. Daag ons uit, stel vragen, deel ambities. Nodig ons uit voor gesprekken of werkgroepen.

En ondernemers: dit is hét moment. De toekomst ligt niet in massa, maar in duurzaam en kwalitatief aanbod. Passend bij de Unesco Werelderfgoed-status. Stel jezelf de vraag: Wat heb ik nodig? Zoek je advies, ideeën, informatie, financiering, ruimte of andere vormen van ondersteuning? Laten we kijken hoe we gezamenlijk kunnen bijdragen aan deze beweging.

De vrijetijdssector brengt dagelijks tot leven wat beleid op papier ambieert: vitale dorpen, duurzame keuzes, natuur en erfgoed in harmonie met bezoekers.

Voor meer informatie
mail naar martincnossen@merkfryslan.nl